

ἐξέυρη, τὴν σκηνὴν ἀπὸ τοῦ εὐγενεστάτου τῆς μέρους. Ἄυτὸ λοιπὸν τὸ ἑλλειπὲς καὶ ἀσταθὲς τῶν πολιτικῶν νόμων, ἐνῶ καθιστᾷ ἀναγκάσιον εἰς τὴν πολιτείαν τὴν θρησκευτικὴν, ὀρίζει καὶ τὴν ἡθικὴν ἐπιβρόχον τῆς σκηνῆς. Οἱ νόμοι, ἤθελε νὰ εἴπῃ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, στρέφονται πρὸς ἀπορατικά καθήκοντα, ἡ δὲ θρησκεία ἐκτείνει τὰ αἰτήματα τῆς μέχρι ἀληθινῶν πράξεων. Οἱ νόμοι ἐμποδίζουσι μόνον πράξεις καταλοούσας τὴν συνάφειαν τῆς κοινωνίας, ἡ θρησκεία παραγγέλλει καὶ τὰς ποιούσας αὐτὴν στενωπότην. Ἐκεῖνοι κατακυριεύουσι μόνον τὰς φανεράς δηλώσεις τῆς θελήσεως, καὶ μόνον πράξεις τοῖς ὑπακούουσι, αὐτὴ ἐκτείνει τὴν ἀρχὴν καὶ μέχρι τῶν ἐνδομύχων τῆς καρδίας καὶ παρακολουθεῖ τοὺς στοχασμοὺς ἕως εἰς τὴν ἰσωτάτην πηγὴν τῶν. Οἱ νόμοι εἶναι λειοὶ καὶ εὐκαμπτοί, μεταβλητοί, ὡς τὰ πάθη, ἡ θρησκεία δίνει αὐστηρὰ καὶ αἰώνια. Ἄν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ προϋποθέσωμεν ὅτι δὲν εἶναι, ἀν παραχωρήσωμεν δηλ. εἰς τὴν θρησκευτικὴν τὸ μέγα τοῦτο ἐπὶ τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου κράτος, θέλει ἄρα γε τελειώσει, ἡ δύναται νὰ τελειώσῃ αὐτὴ μόνη ὅλην τὴν παιδείαν; Ἡ θρησκεία (καὶ ἐνταῦθα χωρίζω τὸ πολιτικὸν αὐτῆς μέρος ἀπὸ τοῦ θείου) ἡ θρησκεία ἐνεργεῖ καθόλου μᾶλλον εἰς τὸ ὑλικὸν μέρος τοῦ λαοῦ καὶ ἐνεργεῖ ἴσως διὰ τῶν αἰσθητῶν μόνον ἀλανθᾶτως. Ἡ δύναμις τῆς παύει ἅμα τῆς ἀφαιρεθῶσι ταῦτα ἡ δὲ σκηνὴ διὰ ποίων μέσων ἐνεργεῖ; Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι τίποτε διὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀνθρώπων, ἅμα ἀραιώσωμεν ἐξ αὐτῆς τὰς παραβολὰς καὶ τὰ προβλήματα τῆς καὶ ἐξοντώσωμεν τὰς εἰκόνας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς κολάσεως — καὶ ὅμως εἶναι αὐτὰ εἰκόνας μόνον τῆς φαντασίας, ἀνίγματα ἀδιάλυτα, μορμολύκεια καὶ δελιάτα ἀπὸ μακρόθεν. Ὅποση ὅμως ἐνδυνάμωσις τῆς θρησκείας καὶ τῶν νόμων, ἀν ἐνωθῶσι μετὰ τῆς σκηνῆς, ὅπου εἶναι θέα καὶ ζωσα παρουσία, ὅπου κακία καὶ ἀρετῆ, εὐτυχία καὶ δυστυχία, μωρία καὶ σοφία εἰς χιλίας εἰκόνας εὐλήπτως καὶ ἀληθῶς ἐμφανίζονται εἰς τὸν ἀνθρώπον, ὅπου ἡ πρόνοια λύει τὰ ἀνίγματά τῆς, ἐκτυλίσει ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν μας τὸν κόμβον τῆς, ὅπου ἡ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ βασανιζομένη ἀπὸ τὰ πάθη ἐφομολογεῖται ὡς καὶ τὰς πλέον σιγανάς τῆς κινήσεως, ὅπου πᾶν πλοσηπιεὶον πίπτει, πᾶν ψευδὲς ἐντρίμμα ἐκλείπει, καὶ ἡ ἀλήθεια ὡς ὁ Ῥαδάμανθους ἀδεκάστως κρίνει.

Ἡ κυριαρχία καὶ δικαιοδοσία, οὕτως εἶπειν, τῆς σκηνῆς λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκεῖ, ὅπου τὸ στάδιον τῶν πολιτικῶν νόμων τελειώνει. Ὅταν ἡ δικαιοσύνη δωροδοκηθεῖ ἀποτυφλοῦται καὶ τρυφᾷ ἐκ τοῦ μισθοῦ τῶν κακίων, ὅταν αἱ παρανομίαι τῶν δυνάτων σκώπτουν τὴν ἀδυναμίαν τῆς καὶ φόβος τοῦ λαοῦ δένει τὸν βραχίονα τῆς Κυβερνήσεως, τότε ἀναλαμβάνει ἡ σκηνὴ ξίφος καὶ πλάστιγγα καὶ σύρει τὰς κακίας ἐμπροσθεν τρομεροῦ κριτηρίου. Ὅλον τὸ βασίλειον τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἱστορίας, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ὑπακούουσιν εἰς τὰ νεύματά τῆς. Θρασεῖς κακοῦργοι, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ᾔδη ἐγιναν κόνις, ἐμφανίζονται διὰ τῆς παντοδυνάμου προσκλήσεως τῆς ποιητικῆς καὶ ἐπιναλαμβάνουσι τὴν αἰσχρὰν τῶν ζῶν

πρὸς τρομερὰν διδασκαλίαν τῶν μεταγενεστέρων. Ἄδύνατοι ὡς αἱ σκιά εἰς κοῖλον κάτοπτρον, διαδουλοῦνται αἱ φρικαὶ τοῦ αἰώνος τοῦ ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν καὶ μετὰ ἡδονικὸν τρόπον καταραμῶν τὴν μνήμην τῶν. Ὅταν πλέον παύσῃ πᾶσα ἡθικὴ διδασχὴ, ὅταν δὲν θά νομίζεται οὐδεμία θρησκεία καὶ δὲν θά ὑπάρχῃ κανεὶς νόμος, ἀκόμη καὶ τότε θέλει μᾶς τρομάζει ἡ Μήδεια (2) καταφερομένη τῆς κλέμακος μετὰ τὴν ἐκτελεσθεῖσαν παιδοκτονίαν. Σωτηριώδης φρίκη θέλει κυριεύει τὴν ἀνθρωπότητα καὶ θέλει μακαρίζει ἕκαστον τὴν καθαρὰν του συνείδησιν ὅταν ἡ Αἰοὶθ Μάχθηθ, (3) φοβερὰ ὑπνοβάτις πύξῃ τὰς αἰματομύνας τῆς χεῖρας καὶ προσκλήθῃ ἀρώματα τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας διὰ νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἀγῆθ τῶν φόνου οὐτῆν. — Καθὼς εἶναι εἰκόνα ὅτι δρατὴ παράστασις ἐνεργεῖ δυνατότερον παρὰ τὰ κρὰ γράμματα καὶ ψυχρὰ διήγησις, οὕτως εἶναι εἰκόνα καὶ ἡ βαθεῖα καὶ διαρκὴς τῆς σκηνῆς ἐνεργεία.

Μέχρι τοῦδε εἶδομεν τὴν σκηνὴν ἔχουσαν μὴ βοθητὸν τὴν δικαιοσύνην τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ ἐξῆς ἔσομεν ἀνοιγόμενον τὸ στάδιον τῆς πλατύτερον. Μοιρᾶς κακίων, τὰς ὁποίας ἡ δικαιοσύνη ἀφίνει ἀμωρήτους, τὰς τιμωρεῖ αὐτῆ. Μυριάδες πάλιν ἐπιτῶν, τὰς ὁποίας ἐκείνη οὐδ' ἀναφέρει συνιστῶν παρὰ τῆς σκηνῆς. Ἐν τοῖς τοιοῦτοις ὁπαδοὶ εἶναι ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ ταύτης καθαρὰς πηγῆς ἀρῶνται τὰς διδασχὰς τῆς παραδείγματα καὶ ἐνδύει τὰ αὐστηρὰ καθήκοντα χαρίεν καὶ θελκτικὸν ἱμάτιον. Μετ' ὅποια ὄντως ῥετα ἀίσθηματα, ἀποφάσεις καὶ πάθη καταπληρωτῆ τὴν ψυχὴν ἡμῶν! ὅποια θεῖα ἰδανικὰ μᾶς πρὸς εἰς μίμησιν! Ὅτι ὁ ἀγαθὸς Αὐγουστος, (4) μὴ ὡς εἰ Θεοὶ αὐτοῦ, ἐκτείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸν ὀδοτὴν Κίνναν, ἕστως ἐνόμιζεν, ὅτι ἀναγινώσκων εἰς τὰ χεῖλη ἐκείνου τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου καὶ τῶ λέγει: Ἄς γίνωμεν, φίλοι, ὁ Κίνναν Πόιος τότε ἐκείνην τὴν στιγμὴν μεταξὺ τοῦ πλῆθους δὲν θά θελήσῃ νὰ σφίξῃ ἀσμένως τὴν χεῖρα τοῦ θανασίμου ἐχθροῦ τοῦ, διὰ νὰ μοιάσῃ τὸν θεῖον ἄμωρον; Ὅτι ὁ Φραγκίσκος Σίγιγγεν (5) ἀπὸ μωμος νὰ τιμωρήσῃ ἕνα ἡγεμόνα καὶ νὰ κληροῦν ὑπὲρ ἕξων δικαίων, στρέφει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀπροσδοκῆτου πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ βλέπει τὸν κατὰ τοῦ πυρὸς ἀναβαίνοντα ἀπὸ τοῦ φρουρίου του, ὅπου ἔμεινεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα ἀνεβοῦν καὶ ἐξακολουθεῖ πάλιν τὸν δρόμον, διὰ νὰ ἐμμεῖν τὴν ὑπόσχισιν του, πόσον μέγας τότε μᾶς φαίνεται ὁ ἀνθρώπος, πόσον μικρὰ καὶ καταρρονητὰ ἡ

(2) Ἐν τῇ ὁμωνύμῃ τραγωδίᾳ παρ' Εὐριπίδου.

(3) Ἐν τῇ ὁμωνύμῃ τραγωδίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους.

(4) Ἐν τῇ τραγωδίᾳ «Κίνναν» τοῦ Πλάτωνος.

(5) Ἐν τῇ τραγωδίᾳ «Γκοέτες γὰρ Βίρμιγγεν» τοῦ Γερμανοῦ Γκοέτε.